

phrase »theories of journalism« implicitly suggests that journalism studies is an academic discipline with a set of established theories that are recognised by a research community. However, such a presupposition can be contested”.

Wskazują oni, że dla uznania obszaru badawczego za naukową dyscyplinę konieczne są do spełnienia dwa warunki: po pierwsze, jej włączenie w system wykształcenia wyższego, powstanie stowarzyszeń badawczych, przeprowadzanie tematycznych konferencji itp., po drugie, funkcjonowanie określonej akademickiej kultury ze swoimi teoriami i metodologicznymi narzędziami. Według pierwszego kryterium w nauce o dziennikarstwie jest podobnie; w przypadku drugiego kryterium obraz jest bardziej złożony, ponieważ „journalism studies is not marked by a specific and shared academic culture”³.

Podobne zaniepokojenie i z troską spotyka się w rozważaniach o bliskiej dziennikarstwu nauce – komunikatywistyce: “Within the mosaic of profiles, methods and objects, a large proportion of scholars are rooted into a solid, focused and articulate background in one specific discipline and will see and present themselves within that category: they are historians, sociologists, political scientists, philosophers, economists, linguists, psychologists, etc. (...) If indeed we feel that communication research is a discipline in gestation and approaching maturity, then the community must join forces to snatch recognition from academia and from institutions (...). This will require that we agree on a clearly defined, strong and distinctive set of epistemological standards and an elaborate methodological toolbox...”⁴. Osiągnięcie w tym obszarze jakiegokolwiek ogólnej zgody jest bardzo trudne. Wynika to z bezmiaru i nieokreśloności podmiotu i przedmiotu analizy. Można postawić pytanie: czyżby prostsze w tym względzie były i inne nauki humanistyczne? Na przykład filologia, u podstawy której leży nieokreślone pojęcie słowa jako przedmiot poznania; historia, której generalnym wyznacznikiem jest rozpatrywanie społeczeństwa w perspektywie czasu przeszłego i w rozwoju. Metodologiczny arsenał we wszystkich podobnych przypadkach jest bardzo szeroki i zróżnicowany. Dlaczego więc w przypadku dziennikarstwa mówimy o wyjątku, a nie o nienaukowym nieporozumieniu? Jego obiekt ze swojej natury zakłada rozpatrywanie w jedności substytucjonalnych, instytucjonalnych, strukturalno-funkcjonalnych, treściowo-gnoseologicznych, wartościowo-rozumowych i morfologicznych charakterystyk, co stanowi nieuchronność organicznych syntez teoretycznych i metodologicznych podejść.

Dziennikarstwo – nie „przyszły” i nie „prawdopodobny” obszar poznania – nie zostało dyscypliną naukową, ale stawało się nią w przeciągu wielu dziesiątków lat,

³ S. Steensen, L. Ahva, *Theories of Journalism in a Digital Age*, “Journalism Practice” 2015, Vol. 9, No 1, p. 2. DOI: 10.1080/17512786.2014.928454.

⁴ F. Heinderyckx, *The Academic Identity Crisis of the European Communication Researcher*, [w:] *Media Technologies and Democracy in an Enlarged Europe: the Intellectual Work of the 2007 European Media and Communication Doctoral Summer School* / ed. by N. Carpentier, P. Pruulmann-Vengerfeldt, K. Nordenstreng, at al. Tartu: Tartu University Press, 2007, p. 357-359.

jeśli nie stuleci. Wiadomo, że jako specjalistyczna dziedzina zarówno kształcenia, jak i naukowy program rodziły się w drugiej połowie XIX wieku. W Rosji ma ona także głębokie korzenie. Na przykład historycy zwracają uwagę, że jeszcze w początkach lat 20. XX wieku rektor znakomitego Państwowego Instytutu Dziennikarstwa (PIK) K.P. Nowicki ogłosił konieczność podjęcia prac nad dziennikarstwem jako samodzielną nauką. Poznawanie mediów periodycznych powinno według niego być: 1. Historyczne (ich ewolucja i zależności od zmieniających się form gospodarki); 2. Produkcyjno-techniczne (badanie środków, narzędzi i sposobów gazetowo-dziennikarskiej produkcji); 3. Statystyczne; 4. Ideologiczne (analiza zawartości), w tym także klasyfikacja mediów periodycznych i ich wytworów ze względu na tematykę i formy ujęcia. Wiele w tym względzie zrobiono w ówczesnym okresie⁵.

Tym niemniej otwarcie dyskusji o stanie nauki o dziennikarstwie stanowi pozytywny impuls dla teoretycznych rozważań. Jest ku temu kilka powodów.

W pierwszym rzędzie aktualność tej problematyki spowodowana jest głębokimi zmianami zachodzącymi w medialnej praktyce. Najbardziej popularny kierunek przemysłu dotyczących praktyki dziennikarskiej związany jest z rozpowszechnieniem technologii cyfrowych, które jakoby zniszczyły zawód. Oto typowy przykład takiej logiki: „For many years, the question “What is journalism?” was rarely asked. Everybody, of course, already knew the answer. Journalism is what journalists do. Journalism is produced by institutions (...) The emergence of the Web has to a degree de-institutionalised journalism... A journalist no longer has to be tethered to an existing media organisation as a staffer or a freelancer, although most journalists remain so connected. A journalist... can in theory be anyone”⁶ – ogłaszają amerykańscy profesorowie. Odrzucić olbrzymi wpływ informacyjno-komunikacyjnych technologii (ICT) na masowo-informacyjną sferę byłoby nienaturalne. Jednak ogólna jednoznaczna diagnoza śmierci zawodu dziennikarskiego wydaje się nam pochopna i powierzchowna. Technologie unowocześniają różne sfery duchowo-twórczej działalności i umożliwiają do niej dostęp szerokim kręgom społeczeństwa. Nie ma jednak powodu diagnozować śmierci zawodowego teatru, kina czy sztuki fotograficznej itd. Patrząc na całość zjawisk technologicznych, należy wychodzić poza ramy wąskiego determinizmu technologicznego i przechodzić do pojmowania nowej roli dziennikarstwa w kontekście narodowej i światowej kultury, ewolucji człowieka w społeczeństwie, rozwoju zdolności ludzkości do poznania siebie i przyrody itd.

Druga przyczyna kryje się w postępie samej nauki, która odczuwa potrzebę poznania nowych problemowo-tematycznych „terytoriów”, i w modernizacji swojego

⁵ И.А. Фатеева, *Первая научно-образовательная школа журналистики в России*: ГИЖ. „Век информации” 2017, № 3, С. 65.

⁶ J. Russial, P. Laufer, J. Wasko, *Journalism in Crisis?*, “Javnost – The Public” 2015, No 22 (4), p. 299-301. DOI: 10.1080/13183222.2015.1091618.

gnoseologicznego instrumentarium. Rosyjscy uczeni jasno widzą przed sobą to zadanie. Dlatego nie dramatycznie, a konstruktywnie brzmi następująca konstatacja: „Postradziecka nauka o dziennikarstwie, oswojony się od ciężaru ideologicznej dogmatyki, do dnia dzisiejszego znajduje się w poszukiwaniu swojego nowego »oblicza«. Obiektywna konieczność w zdecydowanym odnowieniu przy zachowaniu wszystkiego cennego, co było wypracowane w poprzednim okresie, dopóki nie osiągnięto konsolidacji naukowego poznania na nowej teoretyczno-metodologicznej podstawie”⁷ powoduje wypełnianie białych plam w obrazie nauki o dziennikarstwie w Rosji. Dlatego też zasługuje na wsparcie dyskusja o jakościowym odnowieniu metodologii teoretyczno-dziennikarskiej pracy, którą inicjuje na przykład czasopismo „Pytania teorii i praktyki dziennikarstwa”⁸.

Trzecia przyczyna podnoszona jest w naukowych publikacjach najczęściej. Mamy na myśli zestarzenie się dogmatów, które pod wpływem amerykańskiej szkoły zostały rozpowszechnione w światowej teorii dziennikarstwa. Charakterystyczne, iż takie opinie wyrażają nie rosyjscy, a zagraniczni specjaliści. Australijska badaczka kwestionuje postulaty profesora z USA, uważającego, że „American pragmatism is the philosophical framework that best explains journalists' »can-do« approach to news work (...) the term »practical theory« can be seen as an attempt to by-pass abstract thinking altogether in favour of a common-sense approach to ideas. That is, theoryless theory”⁹. Krytycznie ocenia się dominację w metodologii funkcjonalizmu, stawiającego w centrum uwagi wymianę informacji i unikającego ontologicznych problemów: „This conception tells us that communication is a process that transfers information from one point to another. This model can be theoretically refined – for example, abandoning the functionalistic perspective of most of the sociological works originating in the United States... In this model, communication is conceived as an instrument (the language, radio, newspaper, magazine, television, Internet and others) to be analyzed”¹⁰. Specjalne badania wskazują, że empiryczny funkcjonalizm rzeczywiście jest najbardziej popularnym podejściem w badaniu środków masowego przekazu, często traktowany jako jedyny wiarygodny. „Ten paradygmat jest przyjęty nie tylko w akademickich, ale

⁷ А.П. Короченский, *Мировая журналистика: история, теория, практика*: сб. науч. и публицистич. работ / редактор-составитель С.Г. Торчинский. Белгород: Издательский дом «Белгород», 2015. С. 118.

⁸ Е.Г. Попкова, А.С. Нацубидзе, *Эволюция и новые очертания теории средств массовой информации в XXI веке*, „Вопросы теории и практики журналистики” 2016, Т. 5, № 3. С. 521-528. DOI: 10.17150/2308-6203.2016.5(3).521-528; Л.Г. Свитич, Изучение журналистики в контексте общенаучных парадигм, „Вопросы теории и практики журналистики” 2016, Т. 5, № 4, С. 546-561. DOI: 10.17150/2308-6203.2016.5(4).546-561; А.П. Суходолов, М.П. Рачков, *К созданию теории средств массовой информации: постановка задачи*. «Вопросы теории и практики журналистики” 2016, Т. 5, № 1, С. 6-13. DOI: 10.17150/2308-6203.2016.5(1).6-13.

⁹ P. O'Donnell, *Journalism and Philosophy: Remembering Clem Lloyd*, „Australian Media Traditions” 2007, Distance and Diversity: Reaching New Audiences / ed. by M. Van Heekeren. Bathurst, Australia: Charles Sturt University, 2007, P. 3, 12. URL, <http://www.csu.edu.au/special/amt/publication/>.

¹⁰ M. Sodr , *Journalism as a Research Field*, „Brazilian Journalism Research” 2014, Vol. 10, No 2, p. 125.

i zawodowych kręgach”¹¹. Oczywiście to podejście nie łączy się z tradycyjnymi dla Rosji filologicznym i kulturoznawczymi podejściami w nauce dziennikarskiej, które są związane z poznawaniem rzemiosła dziennikarskiego, twórczości jednostki, form i gatunków dziennikarskich itp.

Należy dodać, iż próby posunięcia do przodu teorii napotykają przeszkody dotyczące podstawowych pojęć i prawd. Jeden ze zwolenników innowacji pisze: „The research on professional values demonstrates that most journalists adopt a neutral disseminator role. Professional value of objectivity also seems to be an obstacle confronting peace journalism. (...) Journalists should avoid becoming part of the problem – they should try to become part of the solution”¹². Jakby kontynuując polemikę z tymi martwymi teoretycznymi nakazami, profesor z Harvardu wyjaśnia: „Objectivity still is required for much of science... But we have taken objectivity into realms where it really should not go. For example, for a long time, journalists aimed to be objective. That’s not an achievable aim, and the claim that reporting is objective is not just wrong but seriously misleading”¹³. Trzeba przyznać, iż w tradycji i doświadczeniu rosyjskiej prasy teza o dziennikarstwie działania nie wywołuje sprzeciwu.

Na koniec jeszcze jedna przyczyna aktualności problemu o dziennikarskiej nauce, mająca narodowy charakter. Rzeczą dotyczy pełnowartościowego i równoprawnego włączenia naukowej szkoły do międzynarodowego badawczego środowiska. Charakterystyką tego problemu i poszukiwaniu działania algorytmów w 2017 roku zajmowała się naukowa komisja Instytutu Wyższej Szkoły Dziennikarstwa i Komunikacji Masowych Sankt-Petersburskiego Państwowego Uniwersytetu. Rezultaty tej zbiorowej pracy można zawrzeć w poniższych stanowiskach.

Zgodnie z ratingiem QS World University Rankings 2015 w przedmiotowym obszarze Communication & Media Studies, najwyższe wskaźniki odnośnie do cytowania (research impact) posiadały dominujące uniwersytety USA: The Ohio State University, Stanford University, Michigan State University, Cornell University; w Europie ukształtowała się następująca kolejność: University of Amsterdam (Holandia), London School of Economics and Political Science, Loughborough University (oba z Wielkiej Brytanii), University of Copenhagen (Dania), University of Helsinki (Finlandia), University of Oslo (Norwegia). Z rosyjskich wyższych uczelni do Top 200 wchodzi jedynie Moskiewski Państwowy Uniwersytet im. M.W. Łomonosowa.

To statystyczne uogólnienie, które bardziej odzwierciedla znajomość szkół niż charakter ich działalności. W oddzielnych obszarach nauki sytuacja wygląda zupełnie inaczej.

¹¹ Д.В. Дунас, *Развитие и современное состояние теоретических исследований журналистики и СМИ в России: диссертация кандидата филологических наук*. Москва: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2016, С. 44.

¹² S. Irvan, *Peace Journalism as a Normative Theory: Premises and Obstacles*, “Global Media Journal” Mediterranean Edition, 2006, No 1 (2) Fall, p. 34-37.

¹³ D. Weinberger, *Transparency: The New Objectivity*, “KMWorld” 2009, No 18 (8). URL, <http://www.kmworld.com/Articles/Column/David-Weinberger/Transparency-the-new-objectivity-55785.aspx>.

I tak, w historii dziennikarstwa w zachodnioeuropejskiej tradycji przygotowanie dziennikarza funkcjonuje zdecydowanie w formie praktycznie zorientowanego wykształcenia i poznanie historii dziennikarstwa nie ma systemowego charakteru. Tylko w pierwszej dekadzie XXI wieku można zaobserwować tendencję wzrostu zainteresowania problemami historii dziennikarstwa. W ostatnich latach centra takiego profilu powstały w Wielkiej Brytanii, Nowej Zelandii, Kanadzie. Zgodnie z tym historia pozostaje udziałem zainteresowania pojedynczych specjalistów, pracujących w różnorodnych sferach – od historii druku w różnych krajach do socjologii i politologii. Podobnie można ocenić sytuację w obszarze twórczości dziennikarskiej. Jest ona przedmiotem specjalnej uwagi na przykład w Uniwersytecie Columbia (USA), Instytucie Dziennikarstwa Dortmundzkiego Uniwersytetu (Niemcy), Wyższej Szkole Teorii Informacji i Komunikacji (Francja); dominuje jednakże pragmatyczno-stosowany wymiar, a nie teoretyczno-konceptualny. Problematyka medialingwistyki poza Rosją jest rozdzielona po różnych kierunkach: analiza dyskursu, spindoktoring i inne. Można odnotować tylko prace pojedynczych poważnych badaczy, których przedmiotem uwagi jest media tekst: T. van Dejk (Barcelona), A. Bell (Ouckland), M. Wojtak (Lublin) B. Skowronek (Kraków).

W Rosji – przeciwnie – powstały centra uniwersyteckie teoretycznej analizy dziennikarstwa i mediów, dla których charakterystyczna jest wysoka intensywność pracy, publikacyjna aktywność, głębia i nowatorstwo prac w wielu badawczych obszarach (ogólna teoria, socjologia, psychologia, filologia, politologia, deontologia, prawo, aksjologia dziennikarstwa, medialingwistyka i inne), wydanie fundamentalnych podręczników, a także praca rad naukowych nadających stopnie naukowe w specjalności „dziennikarstwo”. Do nich można zaliczyć m.in.: Sankt-Petersburski Państwowy Uniwersytet, Moskiewski Państwowy Uniwersytet im. M.W. Łomonosowa, Uralski Federalny Uniwersytet, Woroneski Państwowy Uniwersytet, Wyższa Szkoła Ekonomiki czy też Północno-Kaukaski Federalny Uniwersytet.

Ważna jest podstawa twierdzenia, że specjalistyczna teoretyczna praca w obszarze dziennikarstwa (a nie komunikawistyki z jej nieokreślonym szerokim poznaniem) w dużym stopniu jest charakterystyczna dla rosyjskiej tradycji, bardziej niż dla zagranicznych szkół, i w tym względzie rosyjskie uniwersytety mają priorytet. Dlatego nie można zostawić bez uwagi inercję, zgodnie z którą rosyjskie naukowe szkoły nie są odnotowywane na przykład w encyklopedycznych wydawnictwach dotyczących problemów teorii mediów i komunikacji, takich jak aktualizowana corocznie *International Encyclopedia of Communication* / W. Donsbach (Ed.), Oxford i *Encyclopedia of Communication Theory* / S.W. Littlejohn, K.A. Foss (Eds.), Thousand Oaks, CA, 2009. Tym bardziej nieologiczne jest doświadczenie rosyjskiego autora opisującego podstawowe szkoły teorii i koncepcji badania środków masowego przekazu w światowej historii, wśród których nie ma ani jednego przedstawiciela rosyjskiej nauki¹⁴.

¹⁴ Д.В. Дунас, *Развитие и современное состояние...*, s. 206-216.

Jednakże problem pozycji w międzynarodowych ratingach potrzebuje analizy i decyzji. Powstaje pod wpływem naukowych czynników. Po pierwsze, światowe ratingi są dokonywane na podstawie częstotliwości cytowania, a nie treściowo-jakościowej charakterystyki zrealizowanych projektów, a to prowadzi do pomieszania oceniających wskaźników. Po drugie, kierunek „dziennikarstwo” nie jest uwzględniony w ratingowych systemach, jest on zawarty w kategorii Communication & Media Studies i Arts & Humanities, gdzie a priori dominują z jednej strony zagraniczni specjaliści, a z drugiej – przedstawiciele pokrewnych dziennikarstwu obszarów poznania. Po trzecie, w Rosji obecnie brak czasopism o kierunku Communication & Media Studies, zarejestrowanych w bazie Skopus. Dlatego też artykuły rosyjskich badaczy dziennikarstwa, jako prawidłowość, są publikowane i funkcjonują w czasopismach o innej tematyce. Dla przykładu: z 62 publikacji pracowników WSZDZiMK w bazie Scopus 30 (nie jest to mało) zamieszczono w grupie Social Sciences (w tej liczbie Communication – 1), 20 – Arts and Humanities (włączając język, historię, filozofię, religię i inne), 19 – w Business, Management and Accounting, 11 – w Economics, Econometrics and Finance itd. Rozwiązanie tego problemu można by znaleźć w powstaniu rosyjskich czasopism o profilu Communication & Media Studies i Arts & Humanities, zarejestrowanych w najważniejszych światowych naukowych indeksach.

Oczywiście, nie jest to wystarczająca miara, jeżeli stawia się za cel osiągnięcie pełnoprawnego międzynarodowego partnerstwa. Rodzą się także i inne ważne zadania naukowo-teoretyczne i organizacyjne. Można wskazać niektóre z nich:

1. Wdrożenie innowacyjnych podejść, które umożliwią bycie wśród liderów w światowej nauce. W tym względzie potrzeba regularnej współpracy z zagranicznymi organizacjami, przede wszystkim na prawach inicjatorów projektów, a nie zapraszanych uczestników. Krąg obiektów, zjawisk i procesów poznania należy rozszerzać do skali międzynarodowej i globalnej, a nie ograniczać się do zmian w lokalnym czy nawet narodowym wymiarze.

2. Przeprowadzanie fundamentalnych i kompleksowych badań dziennikarstwa jako globalnego polityczno-społecznego, kulturowego i duchowego zjawiska. Niedocenianie go jako rzeczywiście ważnej społecznej struktury, ograniczenie do statusu, gdzie analizuje się tylko niszczycielski charakter środków masowego przekazu, prowadzi nieuchronnie do dehumanizacji i degradacji życia społecznego. Dziennikarstwo, istota którego wyjałowiona lub tylko powierzchownie odkryta, traci swoje znaczenie i przekształca się w swoje przeciwieństwo – w narzędzie rozkładu świadomości i zniszczenia społecznych podstaw, co prowokuje silne zwiększenie entropijnych procesów w społeczeństwie.

3. Dla zabezpieczenia teoretycznych prac reprezentatywnym empirycznym materiałem należy zbudować silną laboratoryjną bazę. Podstawowym pytaniem staje się finansowanie inicjowanych projektów z budżetowych źródeł. Liczenie na sponsoring lub solidne finansowanie ze strony środków masowego przekazu chyba jest nieuzasadnione.

– Bathurst, Australia: Charles Sturt University, 2007. URL, <http://www.csu.edu.au/special/amt/publication/>.

Russial J., Laufer P., Wasko J., *Journalism in Crisis?*, “Javnost – The Public” 2015, No 22 (4). DOI: 10.1080/13183222.2015.1091618.

Sodré M., *Journalism as a Research Field*, “Brazilian Journalism Research” 2014. Vol. 10, No 2. Steensen S., Ahva L., *Theories of Journalism in a Digital Age*, “Journalism Practice” 2015, Vol. 9, No 1. DOI: 10.1080/17512786.2014.928454.

Weinberger D., *Transparency: The New Objectivity*, “KMWorld” 2009, No 18 (8). URL, <http://www.kmworld.com/Articles/Column/David-Weinberger/Transparency-the-new-objectivity-55785.aspx>.

JOURNALISM STUDIES: RUSSIAN EXPERIENCE AND INTERNATIONAL COOPERATION

SUMMARY

The article touches upon the painful question: whether it is possible to consider journalism studies as an independent academic discipline along with other areas of research? The author quotes the works of researchers who see no reason for a positive answer to this question. However, there are many reputable specialists who hold the opposite point of view. An example of the development journalism studies in Russia clearly confirms this second position. The article also considers the issues of interaction of Russian journalism theory with global research community and suggests ways to improve its recognition in global dimension.

KEYWORDS: journalism, academic discipline, Russia, rating, global cooperation

Tłumaczenie: Marian Gierula